

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING NOVERBAL MULOQOT
KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH**

Abduvaliyeva Nodira Alisherovna,
Farg'ona davlat universiteti dotsenti,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
nodiraxonabduvaliyeva@gmail.com
[ORCID ID 0000-0002-9824-4622](https://orcid.org/0000-0002-9824-4622)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18932328>

Annotatsiya. Ushbu maqolada noverbal muloqotning mazmuni, uning asosiy shakllari hamda boshlang'ich sinf ta'lim jarayonidagi pedagogik ahamiyati yoritiladi. Xususan, imo-ishora, yuz ifodasi, ko'z bilan aloqa, tana harakati, ovoz balandligi, ohang va fazoviy masofa kabi noverbal vositalarning o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali muloqotni ta'minlashdagi o'rni tahlil qilinadi. Maqolada noverbal signallar nutq mazmunini kuchaytirishi, o'quvchilar diqqatini jalb qilishi, qiziqishini oshirishi va sinf muhitini faollashtirishi ilmiy-amaliy jihatdan asoslanadi. Shuningdek, noverbal muloqotning madaniy kontekst bilan bog'liqligi hamda uni to'g'ri talqin qilish zarurligi ko'rsatib o'tiladi. O'qituvchining noverbal ko'nikmalari o'quvchilarning hissiy holatini anglash, pedagogik vaziyatni boshqarish va dars samaradorligini oshirishda muhim omil sifatida baholanadi. Maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida noverbal kommunikatsiya ko'nikmalarini shakllantirish uchun amaliy mashg'ulotlar, treninglar, videotahlil va simulyatsiyalarning ahamiyati ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: noverbal muloqot, noverbal kommunikatsiya, imo-ishora, yuz ifodasi, ko'z bilan aloqa, tana harakati, tana tili, ovoz ohangi, ovoz balandligi, fazoviy masofa, pedagogik muloqot, boshlang'ich sinf o'qituvchisi, kommunikativ kompetensiya.

Аннотация. В данной статье раскрываются содержание невербального общения, его основные формы и педагогическое значение в процессе обучения в начальной школе. В частности, анализируется роль таких невербальных средств, как жесты, мимика, зрительный контакт, движения тела, громкость голоса, интонация и пространственная дистанция, в обеспечении эффективного взаимодействия между учителем и учащимися. В статье научно и практически обосновывается, что невербальные сигналы усиливают содержание речи, привлекают внимание учащихся, повышают их интерес и активизируют атмосферу в классе. Также рассматривается связь невербального общения с культурным контекстом и необходимость его правильной интерпретации. Невербальные навыки учителя оцениваются как важный фактор в понимании эмоционального состояния учащихся, управлении педагогической ситуацией и повышении эффективности урока. Подчеркивается значение практических занятий, тренингов, видеоанализа и симуляций в формировании навыков невербальной коммуникации у будущих учителей начальных классов.

Ключевые слова: невербальное общение, невербальная коммуникация, жест, мимика, зрительный контакт, движение тела, язык тела, интонация, громкость голоса, пространственная дистанция, педагогическое общение, учитель начальных классов, коммуникативная компетентность.

Annotation. This article examines the content of nonverbal communication, its main forms, and its pedagogical significance in the primary school teaching process. In particular, it analyzes the role of such nonverbal means as gestures, facial expressions, eye contact, body movements, voice volume, intonation, and spatial distance in ensuring effective interaction between teachers and students. The article scientifically and practically substantiates that nonverbal signals strengthen speech content, attract students' attention, increase their interest, and activate the classroom atmosphere. It also discusses the relationship between nonverbal communication and cultural context, as well as the need for its correct interpretation. Teachers' nonverbal skills are evaluated as an important factor in

understanding students' emotional states, managing pedagogical situations, and improving lesson effectiveness. The importance of practical training, workshops, video analysis, and simulations in developing nonverbal communication skills among future primary school teachers is emphasized.

Keywords: *nonverbal communication, nonverbal interaction, gesture, facial expression, eye contact, body movement, body language, intonation, voice volume, spatial distance, pedagogical communication, primary school teacher, communicative competence.*

Kirish. Kundalik hayotda noverbal xatti-harakatlarning eng keng tarqalgan shakli bo'lganligi sababli, biz odamlarning imo-ishoralari tushunishimiz kerak. Imo-ishora - bu ifodali harakat yoki harakat bo'lib, odatda qo'llar va qo'llar bilan, shuningdek, bosh yoki hatto tana bilan amalga oshiriladi. Imo-ishoralar nutq bilan yoki nutqsiz bo'lishi mumkin. Ba'zi imo-ishoralar o'z-o'zidan paydo bo'ladi; ba'zilari juda marosimlashgan va juda maxsus ma'noga ega. Aynan imo-ishoralar orqali tana gapiradi. Boshqacha qilib aytganda, imo-ishoralar nutq bilan chambarchas bog'liq bo'lib, uni ko'rsatadi yoki to'ldiradi. Imo-ishoralar kundalik hayotda shunchalik keng tarqalganki, ular ko'plab mutaxassislarining alohida e'tiborini tortadi. Ular ko'proq nutq va noverbal muloqotning boshqa usullari bilan shug'ullanadilar, lekin ba'zida ular yolg'iz qololmaydilar. Umuman olganda, notiq imo-ishoralardan ikki maqsadda foydalanadi: g'oyani mustahkamlash yoki biror narsani tasvirlashga yordam berish. Imo-ishora orqali biz boshqalarga bo'lgan munosabatimizni ifodalashimiz mumkin. Agar o'qituvchi gapirayotganda imo-ishoralardan foydalanmasa, uni zerikarli, qotib qolgan va jonsiz deb hisoblash mumkin. Taqqoslaganda, jonli o'qitish uslubi o'quvchilarning e'tiborini tortadi va materialni yanada qiziqarli qiladi, o'rganishni osonlashtiradi va biroz ko'ngil ochadi. Taqdimot jarayonida qo'l harakatlari ko'pincha taqdimotning g'oyaviy, intellektual, mavhum yoki hikoya elementlarini jismonan tasvirlash uchun ishlatiladi.

Noverbal vositalar — yuz ifodasi, imo-ishora, ko'z bilan aloqa, tana harakati, ovoz ohangi va fazoviy masofa — o'qituvchi nutqining ta'sirchanligini oshiruvchi muhim pedagogik omillardir. Maqolada imo-ishoralarning nutqni to'ldirishi, mazmuni aniqlashtirishi hamda o'quvchilar diqqatini jalb etishdagi o'rni alohida yoritiladi. Shuningdek, noverbal xatti-harakatlardan maqsadli foydalanish darsni jonlantirishi, o'quvchilarni rag'batlantirishi va o'quv muhitini ijobiylashtirishi asoslab beriladi.

Tahlil va natijalar. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, noverbal muloqot ko'nikmalari o'qituvchining kasbiy mahorati va kommunikativ kompetensiyasining ajralmas qismi hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich sinfda o'quvchilarning yosh xususiyatlari sababli noverbal vositalar orqali tushuntirish, qo'llab-quvvatlash va boshqarish yanada samarali natija beradi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, noverbal vositalardan ongli, me'yoriy va vaziyatga mos foydalanish ta'lim sifati hamda o'quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi. Shu bois bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida noverbal kommunikatsiya ko'nikmalarini tizimli ravishda shakllantirishga alohida e'tibor qaratish zarur.

Yuqoridagilardan bir nechta xulosalar chiqarish mumkin:

1. Noverbal muloqot - bu ta'limning barcha bosqichlarida o'qituvchilar tomonidan qo'llanilishi kerak bo'lgan mahoratdir.
2. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarga noverbal muloqotga yo'nalish berish va shu orqali egallangan ko'nikmalarni o'qitish metodikasida qo'llash lozim.
3. O'qituvchilarni bu ko'nikmadan o'quvchilarning qiziqishini oshirish va ularni sinfda e'tiborli qilish uchun foydalanishga undash kerak.
4. Yuz ifodasi noverbal muloqotning asosiy turi bo'lib, o'qituvchilar tomonidan to'g'ri qo'llanilsa, o'quvchilarning darsda o'rgatiladigan tushunchalar haqidagi tasavvurlarini oshirishi mumkin.
5. O'qituvchilar o'quv jarayonini takomillashtirish uchun o'quvchilarga g'azab va xursandchilik xabarlarini yetkazish uchun yuz ifodalaridan foydalanishlari kerak.
6. Sinfdagi o'quvchilar bilan ko'z orqali aloqa qilish o'quvchilarning faol ishtirok etishi uchun juda muhimdir.
7. O'quvchilar ko'z bilan aloqaning yo'qligi sababli ta'lim-tarbiya jarayoniga qiziqish va e'tiborni yo'qotishlari mumkin, shuning uchun o'qituvchilar ko'z bilan aloqadan foydalanishni ta'minlashlari kerak.
8. O'qituvchilarning tana harakatlari o'quvchilarda, ayniqsa, hikoyalarni o'rgatishda qiziqish va e'tibor uyg'otadi, shuning uchun o'qituvchilar o'zlarining tana harakatlaridan o'qitishda maqsadli foydalanishlari kerak.
9. O'qituvchi shuni bilishi kerakki, tana harakatlari kerakli joyda va kerakli vaqtda qo'llaniladi, chunki tana harakatlarining ortiqchaligi undan foydalanish maqsadini buzishi mumkin.
10. O'qituvchilar ovozining ko'tarilishi va pasayishi o'quvchilarga she'rlarning mavzusi, muhiti va go'zalligini tushunishga yordam beradi. O'qituvchi she'r o'qitishda ohangni mashq qilishi yoki ovozining baland-pastligiga qarab ko'tarilishi va tushishi juda tavsiya etiladi.
11. Sinfdagi o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi masofa juda nozik, shuning uchun buni hisobga olish kerak. O'qituvchilar o'quvchilar bilan to'g'ri masofani bilishlari va uni sinfda faol saqlashlari kerak.
12. O'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi to'g'ri masofa o'quv jarayonida o'quvchilarni xotirjam qiladi va ular berilgan bilimlarni yaxshiroq his qiladilar.
13. O'quv dasturlarini ishlab chiquvchilar va siyosatchilar ham noverbal muloqotning ahamiyatini tan olishlari va bo'lajak o'qituvchilarni ushbu muhim texnologiyaga o'rgatish uchun uni o'qituvchilar ta'limi dasturlarining bir qismiga aylantirishlari tavsiya etiladi.

Xulosalar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'zlarining noverbal muloqotlari orqali o'quv muhitini faollashtirishi mumkin, bu esa o'quvchilarni sinflarda hushyor his qilishlari va o'quv jarayonida ishtirok etishlarini ta'minlaydi, natijada ularning eslab qolish va tushunish darajasini oshiradi. Yuz ifodasi, tana harakatlari, ko'z bilan aloqa

qilish, ovoz balandligi va fazoviy masofadan to'g'ri foydalanish o'qituvchilarga o'quvchilarga o'quv natijalariga erishishda yaxshiroq tushunishni ta'minlashga yordam beradi. Aksincha, darsda noverbal muloqotdan to'g'ri foydalanmaydigan o'qituvchilar o'quvchilarni samarali ta'lim olishga unday olmasligi mumkin.

Muhokama. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun kommunikatsiya jarayonida noverbal vositalardan samarali foydalanish o'quvchilar bilan sifatli muloqot o'rnatishning muhim qismidir. Noverbal kommunikatsiya – bu so'zsiz ifodalash usullari bo'lib, imoishora, yuz ifodalari, tana tili, ovoz balandligi kabi elementlarni o'z ichiga oladi. Bu vositalar orqali o'qituvchi o'z his-tuyg'ularini, niyatlarini osonroq yetkazishi va o'quvchilar bilan ishonchli munosabatlar qurishi mumkin. Birinchidan, noverbal vositalar ta'lim jarayonida tushunishni osonlashtiradi. Yosh bolalar ko'pincha so'zlarni to'liq anglay olmasliklari mumkin, shu sababli o'qituvchi muhim ma'lumotni yuz ifodasi, imoishora yoki badiiy qadamlar yordamida qo'shimcha ravishda taqdim etsa, maqsadga erishish osonlashadi. Masalan, tabassum yoki bosh irg'ashi bilan ma'qullash o'quvchilarni rag'batlantiradi. Ikkinchidan, noverbal kommunikatsiya o'quvchilarda ijobiy muhit yaratadi. O'qituvchining ochiq tana tili, samimiy nigohlari va iliq ohanglari bolalarda o'zini xavfsiz va erkin his qilishga yordam beradi. Bu esa bolaning o'qishga bo'lgan qiziqishini va maktabda faol bo'lishini oshiradi.

Uchinchidan, zamonaviy pedagogika til o'rganishdagi ko'plab qiyinchiliklarni yengillashtirish uchun noverbal vositalarga tayanadi. Masalan, yangi so'zlarni tushuntirishda harakatlar yoki obyektlar yordamida izoh berish bolalarning xotirasida katta rol o'ynaydi. Shu sababli, o'qituvchilar bu ko'nikmalarga ega bo'lishlari zarur. To'rtinchidan, noverbal kommunikatsiya madaniyatlarni tushunishda ham ahamiyatga ega. Yosh o'quvchilar turli madaniyatlardan kelgan bo'lsa, so'zsiz ifodalar orqali ham bir-birlarini tushunishlari mumkin. O'qituvchi esa turli noverbal signalarning farqini bilishi va ularni to'g'ri tushuna olishi lozim.

Beshinchidan, noverbal ko'nikmalar baholash va o'quvchilar holatini aniqlashda yordam beradi. O'qituvchi o'quvchilarning tana tili, yuz ifodalari va harakatlaridan ularning kayfiyatini, qiyinchiliklarini aniqlab, kerakli pedagogik yechimlarni ishlab chiqishi mumkin.

Oltinchidan, noverbal kommunikatsiya o'qituvchining ijodiy faoliyatini kengaytiradi. Har bir dars jarayonida harakat, tovush, ifoda orqali o'quvchilarning qiziqishini ushlab turish mumkin. Bu nafaqat mavzuni qiziqarli qiladi, balki o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi.

Yettinchidan, noverbal vositalarni o'rganish jarayonida amaliy mashg'ulotlar va simulyatsiyalar katta o'rin tutadi. O'qituvchilar o'zaro rol o'ynash, videotahlil va treninglar orqali ushbu kommunikatsiya shaklini mustahkamlaydi. Bu jarayon ko'nikmalarni tezroq va samaraliroq rivojlantirish imkonini beradi. Sakkizinchidan, noverbal ko'nikmalar zamonaviy axborot texnologiyalari bilan integratsiyalashmoqda.

Video darslar, interaktiv ta'lim resurslari va onlayn platformalar orqali o'qituvchilar noverbal usullarni o'rganish va qo'llashda yangi imkoniyatlarga ega bo'lishmoqda. Nihoyat, noverbal vositalardan samarali foydalanish o'qituvchilarning shaxsiy va professional rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Ular o'z-o'zini ifodalash, o'quvchilar bilan aloqani mustahkamlash va ta'lim jarayonini interaktiv qilishda yetakchi rol o'ynaydi. Natijada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining noverbal kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirish — ta'lim sifati va o'quv jarayonining samaradorligini oshirish uchun zarur shartdir. Bu yo'nalishda tizimli va samarali tayyorgarlik strategiyalari ishlab chiqilishi hamda amaliy mashg'ulotlarga e'tibor qaratilishi kerak.

Xulosa. Noverbal muloqot boshlang'ich sinf ta'lim jarayonida o'qituvchining pedagogik ta'sirchanligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Yuz ifodasi, imo-ishora, ko'z bilan aloqa, tana harakati, ovoz ohangi va fazoviy masofadan maqsadga muvofiq foydalanish o'quvchilarning diqqatini jamlash, qiziqishini oshirish va mavzuni chuqurroq anglashiga xizmat qiladi. Ayniqsa, kichik yoshdagi o'quvchilarda axborotni qabul qilish jarayonida noverbal signallar ko'pincha verbal izohni to'ldiruvchi, ba'zan esa kuchaytiruvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois o'qituvchi noverbal vositalardan foydalanishda me'yor, vaziyatga moslik va pedagogik maqsadga yo'naltirilganlik tamoyillariga amal qilishi zarur. Noverbal xatti-harakatlarning ortiqchaligi yoki noo'rin qo'llanishi esa dars mazmunining susayishiga va o'quvchi e'tiborining chalg'ishiga olib kelishi mumkin. Amaliy tavsiya sifatida bo'lajak va amaldagi o'qituvchilar uchun noverbal kommunikatsiya bo'yicha maxsus treninglar, videotahlil mashg'ulotlari hamda mikro-darslar tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, pedagogik ta'lim dasturlariga noverbal muloqot kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan alohida modul kiritish tavsiya etiladi. Umuman, noverbal muloqotni ongli va samarali qo'llash o'qituvchining kasbiy mahoratini yuksaltirib, ta'lim sifati va o'quvchilarning faol ishtirokini sezilarli darajada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Hall J.A., Horgan T.G., Murphy N.A. Nonverbal Communication // Annual Review of Psychology. — 2019. — Vol. 70. — P. 271–294.
2. Hinde R.A. (ed.) Non-verbal Communication. — Cambridge: Cambridge University Press, 1972.
3. King S. S. (ed.) Human Communication as a Field of Study: Selected Contemporary Views. — SUNY Press, 1989.
4. Manusov V. Nonverbal Communication // The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy. — John Wiley & Sons, 2016.
5. Morgunov B.P., Azitova G.Sh., Fedorchuk Y.M., Parkhaev V.T., Spirina E.V. Formation of student non-verbal communication culture // Revista ESPACIOS. — 2018. — Vol. 39, No. 17.
6. Ruesch J., Kees W. Nonverbal Communication. — University of California Press, 1956.